

HET HEILIG EVANGELIE

NAAR DE BESCHRIJVING VAN JOHANNES

Inleiding op

Johannes

Auteur en titel

Volgens de titel is dit evangelie geschreven door Johannes, en in het vervolg blijkt dat bedoeld is Johannes, de zoon van Zebedeüs. Blijkens het boek zelf was de auteur (1) een apostel (1:14; vgl. 2:11; 19:35), (2) een van de twaalf discipelen ('de discipel die Jezus liefhad'; 13:23; 19:26; 20:2; 21:20; vgl. 21:24-25), en wel (3) Johannes, de zoon van Zebedeüs (let op de samenwerking tussen 'de discipel die Jezus liefhad' en Petrus in 13:23-24; 18:15-16; 20:2-9; 21:2-23; vgl. Luk. 22:8; Hand. 1:13; 3:1-4:37; 8:14-25; Gal. 2:9). Gegevens uit de Vroege Kerk bevestigen dat het om de zoon van Zebedeüs gaat (bv. Irenaeus, *Tegen de kettters*, 3.1.2).

Tijd en plaats van ontstaan

Het boek is waarschijnlijk geschreven tussen de jaren 70 (de tempel verwoest) en 100 n.Chr. (Johannes' dood). Voor een nauwkeuriger datering zijn er onvoldoende gegevens. Een van de redenen voor een datering na het jaar 70 is de uitdrukking 'de zee van Tiberias' in 6:1 en 21:1 (die benaming voor de zee van Galilea was alleen tegen het einde van de 1e eeuw in zwang), de zinspeling in 21:19 op Petrus' martelaarschap (volgens informatie van kerkvaders was dat in 65/66) en het stilzwijgen over de Sadduceeën (na het jaar 70 geen Joodse partij meer). Ook wijzen gegevens uit de Vroege Kerk op de tijd na het jaar 70. Zo schrijft Clemens van Alexandrië: 'Toen nu Johannes, de laatste van allen, bemerkte dat [in de andere canonieke evangeliën] de zichtbare feiten waren medegedeeld, heeft hij ... een geestelijk evangelie geschreven' (aangehaald door Eusebius, *Kerkelijke Geschiedenis*, 6.14.7).

Dit evangelie is waarschijnlijk geschreven in Efeze in Klein-Azië (nu Turkije), in die tijd een van de belangrijkste steden van het Romeinse Rijk (Irenaeus, *Tegen de kettters*, 3.1.2; vgl. Eusebius, *Kerkelijke Geschiedenis*, 3.1.1). Maar het beoogde lezerspubliek overstijgt elke historische begrenzing.

Thema

Het thema van het Johannesevangelie is dat Jezus de beloofde Messias en de Zoon van God is. Door geloof in Jezus kunnen mensen eeuwig leven verkrijgen (vgl. 20:30-31).

Doel, aanleiding en achtergrond

Het Johannesevangelie is geschreven door de apostel Johannes, zoon van Zebedeüs, een Jood uit Judea en lid van de kerngroep van Jezus' discipelkring. De eerste lezers waren zowel Joden als heidenen in de Grieks-Romeinse maatschappij in en rondom Efeze aan het einde van de 1e eeuw n.Chr. Johannes houdt rekening met niet-Joodse lezers. Zo geeft hij vaak toelichting op Joodse gebruiken en aardrijkskundige namen in het land Israël, en vertaalt hij Aramese uitdrukkingen naar het Grieks (zie aant. bij 1:39). Ook dient hij Jezus aan als het vleesgeworden Woord tegen de achtergrond van het Griekse denken, waaronder het stoïcisme en de vroege gnostiek. Maar hij houdt ook rekening met Joodse lezers en toont aan dat Jezus de Joodse Messias is, de vervulling van veel oudtestamentische thema's, en de Zoon van God, gezonden door de Vader om de enige ware God te doen kennen en de mensheid verlossing te brengen.

De doelomschrijving in 20:30-31 wekt de indruk dat Johannes wilde evangeliseren. Uit diepte van zijn onderricht blijkt echter dat hij zijn lezers niet alleen tot een zaligmakend geloof in Jezus wilde leiden, maar hen ook wilde laten groeien in een rijk, verdiept geloof. Zijn centrale stelling is dat Jezus de langverwachte Messias is en de Zoon van God en dat de mensen door geloof in Hem eeuwig leven hebben. Tot dit doel ordent hij verschillende Messiaanse tekenen die Jezus gedaan heeft en noemt hij een reeks getuigen over Jezus: de Schriften, Johannes de Doper, Jezus Zelf, God de Vader, de werken van Jezus, de Geest en Johannes zelf. Vermoedelijk heeft Johannes Jezus ook willen aandienen als de nieuwe tempel en het centrum van aanbidding voor Gods volk. Dit is met name het geval als het boek (zoals waarschijnlijk) is verschenen na het jaar 70, de verwoesting van de tempel van Jeruzalem.

Kernthema's

1. Jezus is God.	1:1-2, 18; 5:17-18; 8:58-59; 10:30-33; 20:28
2. Jezus was er al voor de schepping van de wereld.	1:1-2; 8:58; 17:5, 24
3. Jezus had bovennatuurlijke kennis.	1:49; 2:4, 19, 23-25; 3:14; 4:17-18; 6:51, 70; 8:28; 9:3; 10:15, 17-18; 11:4, 14; 12:24, 32; 13:10-11, 38; 21:18-19

4. Jezus is de Messias en de Zoon van God.	1:36, 42, 5050; 3:18; 4:25, 29; 5:25; 7:26, 27, 31, 41, 42; 9:22; 10:24, 36; 11:4, 27; 12:34; 19:7; 20:30-31
5. Jezus is de 'Ik ben'.	4:26; 6:20, 35, 48, 51; 8:12, 18, 24, 28, 58; 9:5; 10:7, 9, 11, 14; 11:25; 13:19; 14:6; 15:1; 18:5-6 (vgl. Ex. 3:14-15; Jes. 41:4; 43:10-13, 25; 45:18; 51:12; 52:6)
6. Jezus, de gezonden Zoon, is het evenbeeld van Zijn Zender.	3:17, 35-36; 5:19-26; 6:40; 8:35-36; 14:13; 17:1
7. Jezus is de vervulling van de Joodse feesten en instellingen, met inbegrip van de tempel.	1:29, 36; 2:14-22, m.n. v. 21; 4:23-24; 8:12; 9:5; 19:14
8. Jezus is de Gever van eeuwig leven.	1:4; 3:15-16, 36; 4:14, 36; 5:24, 26, 39-40; 6:27, 33, 35, 40, 47-48, 51, 53-54, 68; 8:12; 10:10, 25, 28; 11:25; 12:25, 50; 14:6; 17:2-3; 20:31
9. Jezus' tekenen laten zien dat Hij de Messias is (vgl. ook Jezus als de Messias en de Zoon van God, zie boven).	2:1-11, 13-22; 4:46-54; 5:1-15; 6:1-15; 9:1-41; 11:1-44
10. De getuigenissen over Jezus bevestigen dat Hij de Messias is.	1:7-8, 15, 19, 32, 34; 3:11, 32-33; 4:39; 5:31-39; 8:14, 18; 10:25; 15:26-27; 18:37; 19:35; 21:24
11. Vader, Zoon en Geest zijn één in Hun openbarings- en verlossingswerk.	14:17-18, 23, 26; 15:26; 20:21-22
12. Jezus' sterven is de basis van de zaligheid.	1:29; 3:14-15; 6:51-58; 10:15; 11:50-52; 12:24; 15:13
13. God is vrijmachtig wat betreft de zaligheid.	3:21; 5:21; 6:37-45, 64-65; 10:16, 26-30; 15:16; 17:2, 6, 9
14. Zaligheid wordt verkregen door geloof in Jezus als de Messias en de Zoon van God.	1:12; 3:15, 16; 5:24; 6:29, 35; 8:24; 11:25-27, 42; 12:44; 17:8, 21; 20:31
15. Gelovigen kunnen de zegeningen van de zaligheid reeds hier en nu in het huidige boze tijdperk ervaren.	3:18, 36; 4:23; 5:24; 6:39-40; 10:10, 26-29; 11:25-26
16. Gelovigen zijn geroepen Jezus' werk voort te zetten (vgl. ook Jezus als de gezonden Zoon, zie boven).	4:38; 15:16; 17:18; 20:21-22

Samenvatting van de heilsgeschiedenis

Jezus komt als God in het vlees (1:14), als Degene Die de Vader openbaart (14:9) en als de Messiaanse Koning (1:42, 50; 4:25; 6:15). Hij vervult het OT en zijn symbolen, met name de beloften van eeuwige zaligheid. De algehele vervulling komt met Zijn kruisiging en opstanding. (Zie voor een uitleg van de heilsgeschiedenis het Overzicht van de Bijbel, p. 10-14.)

Literaire kenmerken

Het voornaamste genre is evangelie, een combinatie van drie elementen: wat Jezus heeft gedaan,

De historische achtergrond van Johannes

De gebeurtenissen in het Johannesevangelie vonden plaats in het land Israël, sinds 63 v.Chr. een deel van het Romeinse Rijk. De Romeinen hebben in 37 v.Chr. Herodes de Grote aangesteld als vazalkoning, hij regeerde tot zijn dood in 4 v.Chr. Na zijn dood hebben de Romeinen zijn koninkrijk onder zijn nazaten verdeeld. Het hoofdzakelijk heidense gebied van Dekapolis ('tien steden') was een losse confederatie van semiautonome steden onder het beheer van de Romeinse stadhouder van Syrië.

wat Jezus heeft gezegd (in toespraak en gesprek) en reacties van mensen. Hierbinnen hebben de gebruikelijke subgenres van evangelie een plaats: verhalen van roeping, erkenning en getuigenis; van conflicten, confrontaties en wonderen; toespraken en spreuken of uitspraken; verslagen van lijden, van opstanding en van verschijningen daarna.

Te midden van een rijkdom aan vertelling staan omvangrijke toespraken van Jezus. Daarin gebruikt Jezus in de optekening door Johannes veel symboliek, vooral over Zichzelf: Hij stelt Zichzelf voor als licht, brood, water en herder. Het eerste deel van het boek is opgebouwd rond zeven grote 'tekenen' die Jezus heeft verricht om aan te tonen dat Hij de Messias was (zie 2:1-11; 4:46-54; 5:1-15; 6:5-13; 6:16-21; 9:1-7; 11:1-44). Johannes legt dan vaak een verband tussen zo'n 'teken' of symbool en een daarmee corresponderende uitspraak van Jezus in een gesprek of een toespraak. Zo wordt de wonderbare spijziging van 6:1-13 gevolgd door Jezus' toespraak waarin Hij zegt dat Hij het Brood des levens is (6:25-40).

Aan literaire motieven is te noemen: (1) uitspraken die verkeerd worden opgevat: Jezus doet een uitspraak, een toehoorder vat die nodeloos letter-

Tijdslijn

	10 B.C.	1 A.D.	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
Geboorte van Johannes de Doper (6 v.Chr.*)	●											
Geboorte van Jezus (5 v.Chr.*)	●											
Vlucht naar Egypte; Herodes' dood; terugkeer naar Nazareth (4 v.Chr.*)	●											
De twaalfjarige Jezus praat met de leraars in de tempel (8 n.Chr.*)		●										
Jezus werkt als timmerman in Nazareth (8*-28/30)			—									
Johannes de Doper begint zijn dienst (28/29)					●							
Jezus begint Zijn dienst; Johannes wordt Zijn discipel (28/30)					—							
Jezus wordt gekruisigd en staat weer op (33 [of 30])†					—							
De christenen in Jeruzalem vluchten naar Pella (67*)									●			
De tempel in Jeruzalem vernietigd (70)									●			
Regering van Domitianus (81-96)										—		
Het Evangelie volgens Johannes geschreven (85-95*)										—		
Johannes schrijft 1-3 Johannes, mogelijk in Efeze (85-95*)										—		
Johannes schrijft Openbaring op Patmos (95-96*)												●

* datum bij benadering; / betekent of/of; † zie De datering van Jezus' kruisiging, p. 1590-1592.

lijk op en Jezus legt de ware, geestelijke betekenis uit (in negen gevallen: 3:3-8; 4:10-15; 4:31-38; 6:47-58; 7:33-36; 8:21-30; 8:31-47; 8:56-58; 11:11-15); (2) gebeurtenissen of uitlatingen in drietallen (bv. driemaal verloochening van Jezus; drie kruiswoorden) en uitspraken in zeventienvoud (waaronder de zeven grote tekenen en zeven 'Ik ben'-uitspraken van Jezus; zie aant. bij 2:11; 6:35); en (3) sterke contrasten in het hele boek (bv. licht/duisternis, leven/dood, tijdelijk/eeuwig, ziekte/genezing, liefde/haat).

Overzicht

I. PROLOOG: HET VLEESGEWORDEN WOORD (1:1-18)

II. DE TEKENEN VAN DE MESSIAS (1:19-12:50)

- A. Het getuigenis van Johannes de Doper en de eerste week van Jezus' dienstwerk (1:19-2:11)
- B. Jezus' dienstwerk in Jeruzalem, Judea, Samaria en onder heidenen (2:12-4:54)

C. Toenemende Joodse tegenstand, nog meer tekenen (5:1-10:42)

D. Het laatste Avondmaal: het teken bij uitstek, en de gevolgen (11:1-12:19)

E. Heidenen komen naderbij, Joden verwerpen de Messias (12:20-50)

III. AFSCHIEDSTOESPRAAK EN

LIJDENSGESCHIEDENIS (13:1-20:31)

A. Reiniging en toerusting van de nieuwe Messiaanse gemeenschap en Jezus' slotgebed (13:1-17:26)

B. Jezus' gevangenneming, lijden, dood en begrafenis (18:1-19:42)

C. Jezus' opstanding en verschijningen, de uitzending van Zijn discipelen (20:1-29)

D. Doelomschrijving: Jezus is de Messias, de Zoon van God (20:30-31)

IV. EPILOOG: DE DIENST VAN PETRUS EN VAN DE DISCIPEL DIE JEZUS LIEFHAD (21:1-25)

Het vleesgeworden Woord

1 In ^ahet begin was het Woord en het Woord was ^bbij God en het Woord was God.

^{2c}Dit was in het begin bij God.

^{3d}Alle dingen zijn door het *Woord* gemaakt, en zonder dit *Woord* is geen ding gemaakt dat gemaakt is.

^{4e}In *het Woord* was het leven en ^fhet leven was het licht van de mensen.

^{5g}En het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het niet begrepen.*

^{6h}Er was een mens door God gezonden; zijn naam was Johannes.

⁷Hij kwam tot een getuigenis, om van het licht te getuigen, opdat allen door hem geloven zouden.

⁸Hij was het licht niet, maar *was gezonden* om van het licht te getuigen.

⁹ⁱ*Dit* was het waarachtige licht, dat in de wereld komt en ieder mens verlicht.

¹⁰Hij was in de wereld ^jen de wereld is door Hem ontstaan en de wereld heeft Hem niet gekend.

¹¹Hij kwam tot het Zijne, maar de Zijnen hebben Hem niet aangenomen.

^{12k}Maar allen die Hem aangenomen hebben, hun heeft Hij macht gegeven kinderen van God te worden, *namelijk* die in Zijn Naam geloven;

¹³die niet uit bloed, niet uit de wil van vlees en ook niet uit de wil van een man, maar uit God geboren zijn.

^{14l}En het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoon ^m(en wij hebben Zijn heerlijkheid gezien, een heerlijkheid als van de Eniggeborene van de Vader), ⁿvol van genade en waarheid.

1:5 begrepen - Of: gegrepen.

^aSpr. 8:22; 1 Joh. 1:1 ^b1 Joh. 1:2 ^cJoh. 17:5 ^dGen. 1:3; Ps. 33:6; Efez. 3:9; Kol. 1:16; Hebr. 1:2 ^eJoh. 5:26; 1 Joh. 5:11

^fJoh. 8:12; 9:5; 12:46 ^gJoh. 3:19 ^hVers 33; Mal. 3:1; Matt. 3:1; Mark. 1:2, 4; Luk. 3:3; 7:27 ⁱJoh. 8:12; 9:5; 12:46 ^jHebr. 1:2; 11:3

^kJes. 56:5; Rom. 8:15; Gal. 3:26; 2 Petr. 1:4; 1 Joh. 3:1 ^lJes. 7:14; Matt. 1:16; Luk. 1:31; 2:7 ^mMatt. 17:2; 2 Petr. 1:17 ⁿKol. 1:19; 2:9

1:1-18 Proloog: Het vleesgeworden Woord. In de proloog dient Johannes Jezus aan als het van eeuwigheid levende en nu in het vlees verschenen Woord (v. 1, 14) en als de eniggeboren Zoon van de Vader, terwijl Hijzelf ook God is (v. 1, 18). Hij toont Gods openbaring en verlossing in en door Jezus als het hoogtepunt van de heilsgeschiedenis, nadat God eerder door Mozes de wet had gegeven (v. 17), in tabernakel en tempel te midden van Zijn volk had gewoond (v. 14) en de voorloper Johannes de Doper had gezonden (v. 6-8, 15). De proloog introduceert ook veel belangrijke thema's die later worden uitgewerkt, zoals Jezus als het leven (v. 4), het licht (v. 5-9) en de waarheid (v. 14, 16-17), de gelovigen als Gods kinderen (v. 12-13), en de verwerping van Jezus door de wereld (v. 10-11).

1:1 In het begin was het Woord klinkt als de openingszin van Genesis: 'In het begin schiep God de hemel en de aarde.' In v. 14 zal Johannes het Woord vereenzelvigen met Jezus, maar eerst gaat hij uit van Jezus' bestaan in de eeuwigheid bij God. Het begrip 'het Woord' (Gr. *logos*) drukt Gods openbaring over Zichzelf of Zijn spreken uit en heeft een rijke achtergrond in het OT. Gods Woord richt iets uit: Hij spreekt en de schepping komt tot stand (Gen. 1:3, 9; Ps. 33:6; 107:20; Jes. 55:10-11). En door Zijn spreken communiceert Hij persoonlijk of rechtstreeks met Zijn volk (bv. Gen. 15:1). Johannes laat ook merken hoe ver dit begrip 'het Woord' verheven is boven het Griekse begrip 'woord' (*logos*) als de onpersoonlijke rede die het heelal zou hebben geordend. **en het Woord was bij God** wijst op een interpersoonlijke relatie van het Woord 'bij' God, maar dan geeft **en het Woord was God** aan dat dit Woord Dezelfde is als de God Die 'in het begin' het heelal heeft geschapen. Dit zijn de bouwstenen van het dogma van de Drie-eenheid: de enige ware God bestaat in meer dan één Persoon, Die een onderlinge relatie heb-

ben, en Die altijd bestaan hebben. Vanaf de tijd van de kerkvaders (Arius, ca. 256-336 n.Chr.) tot nu toe (Jehova's Getuigen) hebben mensen beweerd dat 'het Woord was God' alleen maar betekent dat Jezus 'een god' is in plaats van 'God', omdat het Griekse woord voor 'God' (*Theos*) hier geen bepalend lidwoord heeft. Maar deze gedachte is o.a. bestreden door E.C. Colwell (1901-1974), een geleerde op het gebied van de Griekse taal: volgens een door hem gepubliceerde grammaticale regel (1933) houdt in het Grieks het ontbreken van een lidwoord niet zonder meer onbepaaldheid in (in dit geval 'een god'). Dat houdt in dat hier uit het verband moet blijken wat de betekenis van *Theos* is, en in dit geval blijkt duidelijk dat deze 'God' over Wie Johannes schrijft ('het Woord') de enige ware God is, Die alles heeft geschapen (zie ook Joh. 1:6, 12, 13, 18 voor andere voorbeelden van *Theos* zonder bepalend lidwoord, met duidelijk de betekenis 'God').

1:3 Alle dingen. Het gehele universum. Behalve God is alles wat bestaat geschapen, naast God bestaat niets wat eeuwig is. **door het Woord gemaakt.** De gehele Bijbel spreekt ervan dat God de Vader Zijn scheppingswerk heeft verricht door de Zoon (vgl. 1 Kor. 8:6; Kol. 1:16; Hebr. 1:2). Dit vers sluit de gedachte uit dat het Woord (of de Zoon, Joh. 1:14) geschapen is, want dan had de Vader het Woord alleen moeten scheppen, terwijl Johannes juist zegt: **zonder dit Woord is geen ding gemaakt dat gemaakt is.**

1:4-5 Ook de begrippen **leven, licht** en **duisternis** zijn ontleend aan Genesis (vgl. Gen. 1:3-5, 14-18, 20-31; 2:7; 3:20; vgl. ook Jes. 9:1; 42:6-7; 49:6; 60:1-5; Mal. 4:2; Luk. 1:78-79). Jezus als 'het Licht' heeft de duistere wereld ware kennis en morele reinheid gebracht, en het licht van de aanwezigheid van God Zelf (vgl. Joh. 8:12; 1 Joh. 1:5).

1:7-9 licht. Zie aant. bij v. 4-5. **getuigen.** Zie aant. bij 5:31-47.

1:11 Johannes schakelt van **het Zijne** (Zijn schepping) over naar **de Zijnen** (de Joden). Het is een van de hoofdpunten van het Evangelie dat de Joden de Messias hebben verworpen ondanks alle overtuigende bewijzen dat Jezus de Messias is, met name Zijn 'tekenen' (zie vooral 12:37-40).

1:12-13 Hem aangenomen. 'Aannemen' betekent niet alleen met je verstand feiten over Jezus aanvaarden, maar ook ons in een persoonlijke relatie aan Hem onderwerpen. **Zijn Naam** betekent alles wat waar is over Hem, en daarmee geheel Zijn Persoon. **die ... geloven** (Gr. *pisteuō eis*) houdt persoonlijk vertrouwen in. **niet uit bloed ... maar uit God geboren.** Geen fysieke geboorte, etnische afkomst of menselijke inspanning kan mensen tot kinderen van God maken, maar alleen Gods bovennatuurlijk werk (8:41-47; vgl. 3:16). Zodoende kunnen niet alleen Joden, maar ook heidenen Gods kinderen worden (11:51-52; vgl. 10:16). Zie ook 3:3-8. **allen ... heeft Hij macht gegeven ... die ... geloven.** Lid worden van Gods familie door aanneming tot Zijn kind wordt voortafgegaan door het zaligmakend geloof.

1:14 En het Woord geeft een vervolg aan de openingszin in v. 1. **vlees geworden** wil niet zeggen dat het Woord is opgehouden God te zijn, maar dat het óók de menselijke natuur heeft aangenomen (vgl. Filipp. 2:6-7). Dit is het meest wonderbaarlijke feit van de wereldgeschiedenis: de eeuwige, almachtige, alomtegenwoordige, oneindig heilige Zoon van God heeft de menselijke natuur aangenomen en onder de mensen geleefd als iemand Die in één Persoon tegelijk God en mens was. **onder ons gewoond.** Lett. 'Zijn tent opgeslagen' (Gr. *skēnoō*), een zinspeling op Gods wonen onder de Israëlieten in de tabernakel (vgl. Ex. 25:8-9; 33:7). Tot dusver had God Zijn tegenwoordigheid aan Zijn volk geopenbaard in de tabernakel en de tempel. Nu gaat Hij onder Zijn volk verblijf houden in het vleesgeworden

15^a Johannes getuigt van Hem en heeft geroepen: Hij was het van Wie ik zei: Hij Die na mij komt, is vóór mij geworden, want Hij was *er* eerder dan ik.

16^b En ^buit Zijn volheid hebben wij allen ontvangen, en *wel* genade op genade.

17^c Want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid zijn er door Jezus Christus gekomen.

18^d Niemand heeft ooit God gezien; de eniggeboren Zoon, ^eDie in de schoot van de Vader is, Die heeft *Hem ons* verklaard.

Johannes de Doper

19 En dit is ^fhet getuigenis van Johannes, toen de Joden priesters en Levieten uit Jeruzalem stuurden om hem te vragen: Wie bent u?

20 En ^ghij beled en ontkende het niet, maar hij beled: Ik ben de Christus niet.

21 En zij vroegen hem: Wat dan? Bent u Elia? En hij zei: Ik ben *het* niet. Bent ^hu de Profeet? En hij antwoordde: Nee.

22 Zij zeiden dan tegen hem: Wie bent u, opdat wij antwoord kunnen geven aan hen die ons gestuurd hebben; wat zegt u van uzelf?

23 Hij zei: ⁱIk ben de stem van een die roept in de woestijn: Maak de weg van de Heere recht, zoals Jesaja, de profeet, gesproken heeft.

24 En zij die gestuurd waren, behoorden tot de Farizeeën,

25 en zij vroegen hem: Waarom doopt u dan, als u de Christus niet bent, en Elia niet, en evenmin ^jde Profeet?

^a Vers 26, 30; Matt. 3:11; Mark. 1:7; Luk. 3:16 ^b Kol. 2:10 ^c Ex. 20:1 enz ^d Ex. 33:20; Deut. 4:12; Joh. 6:46; 1 Tim. 6:16; 1 Joh. 4:12
^e Matt. 11:27 ^f Joh. 5:33 ^g Joh. 3:28; Hand. 13:25 ^h Deut. 18:18 ⁱ Jes. 40:3; Matt. 3:3; Mark. 1:3; Luk. 3:4 ^j Deut. 18:18

Woord, Jezus Christus (vgl. Joh. 1:17). Zo was de komst van Christus de vervulling van de oudtestamentische symboliek van Gods wonen bij de mensen in tabernakel en tempel. Nadien zou Christus door de Heilige Geest de gemeente (1 Kor. 3:16) en het lichaam van de christen (1 Kor. 6:19) tot een tempel maken. De uitspraken over Gods *heerlijkheid* zien terug op oudtestamentische vermeldingen van de tegenwoordigheid van Gods heerlijkheid bij Godsverschijningen, in de tabernakel of in de tempel (bv. Ex. 33:22; Num. 14:10; Deut. 5:22). **de Eniggeborene van de Vader.** Jezus is de 'Zoon van God', niet in die zin dat Hij geschapen of geboren zou zijn (zie Joh. 1:3), maar als de Zoon Die in alle opzichten gelijk is aan Zijn Vader, in een Vader-Zoonverhouding met God de Vader. Het Griekse woord voor 'Eniggeborene' (*monogenēs*) betekent 'enig in zijn soort, uniek'. Met hetzelfde woord wordt ook Izak in Hebr. 11:17 Abrahams 'eniggeborene' genoemd (in tegenstelling tot Ismaël; vgl. Gen. 22:2, 12, 16). Dus eigenlijk zou 'de Enige' een betere vertaling zijn dan 'de Eniggeborene'. Over **genade en waarheid**, zie Joh. 1:16-17.

1:15 getuigt. Zie aant. bij 5:31-47. **Hij was er eerder dan ik.** Zie aant. bij 1:1.

1:16-17 genade. Gods onverdiende gunst brengt zegen en blijdschap. **de genade en de waarheid.** Waarschijnlijk een weerklank van de Hebreeuwse begrippen 'goedertierenheid en trouw' (*chesed* en *emet*) in Ex. 34:6 (vgl. Ex. 33:18-19). Daar ziet de uitdrukking op Gods verbondstrouw aan Zijn volk Israël. Johannes verkondigt dat Gods verbondstrouw zijn uiterste uitdrukking hierin heeft gevonden, dat God Zijn unieke Zoon heeft gezonden, Jezus Christus (zie aant. bij Joh. 1:14). Het verschil is niet dat de wet van Mozes slecht was en Jezus goed is. Zowel de uitvaardiging van de wet als de komst van Christus is een cruciaal feit in de heilsgeschiedenis. In de wet heeft God genadig Zijn wezen geopenbaard en rechtvaardige geboden aan het volk Israel gegeven, maar Jezus is de definitieve openbaring van Gods genade en waar-

heid. Hij gaat Abraham (8:53), Jakob (4:12) en Mozes (5:46-47; vgl. 9:28) te boven.

1:18 Niemand heeft ooit God gezien. Althans niet geheel (vgl. 6:46). Wel hebben enkelen in het OT deelopenbaringen van God gezien. God zien in Christus zou veel beter zijn (zie 14:6). **de eniggeboren Zoon** (met hetzelfde woord voor 'eniggeboren' als in 1:14 met de betekenis 'enig, uniek'). Zo staat het in sommige oude handschriften, maar in de oudste staat 'de enige God', of: 'de Enige, Die God is'. Volgens die handschriften noemt Johannes, evenals in v. 1, twee verschillende Personen 'God'. Johannes sluit de proloog af door te benadrukken wat hij in v. 1 heeft geschreven: Jezus als het Woord is God, en Hij heeft God aan de mensheid geopenbaard en verklaard.

1:19-12:50 De tekenen van de Messias. De eerste helft van het Johannesevangelie verhaalt hoe Jezus aantoonde dat Hij de Messias was door verschillende, door Johannes geselecteerde 'tekenen' (vgl. 20:30-31), zoals het veranderen van water in wijn (2:1-11), vele tekenen in Jeruzalem (2:23; vgl. 7:31; 9:16; 11:47), de genezing van de zoon van de hoveling (4:46-54) en van een verlamde (5:1-15), een wonderlijke spijziging (6:1-15), de genezing van een blindgeborene (9:1-41) en de opwekking van Lazarus (11:1-44; vgl. 12:18). (Over Johannes' gebruik van het woord 'tekenen', zie Inleiding: Literaire kenmerken.) Dit gedeelte eindigt met een opmerking over de verwerping van de Messias door het Joodse volk (12:36b-37).

1:19-2:11 Het getuigenis van Johannes de Doper en de eerste week van Jezus' dienstwerk. Dit inleidend gedeelte van het Johannesevangelie verhaalt de eerste week van Jezus' dienstwerk. Johannes de Doper noemt Hem 'het Lam van God' (1:29, 36), Zijn eerste discipelen volgen Hem (1:37-52) en Hijzelf verricht Zijn eerste 'teken' (zie Inleiding: Literaire kenmerken) door water in wijn te veranderen in Kana (2:1-11).

1:19 getuigenis. Zie aant. bij 5:31-47. **de Joden.** Deze uitdrukking komt in dit

evangelie 68 keer voor, soms positief (4:22) of neutraal (2:6), maar meestal als aanduiding van Jezus' vijandige Joodse tegenstanders onder de leiders en hun volgelingen. Het betekent gewoonlijk niet alle Joden; Jezus, Johannes de Doper en Johannes zelf waren immers ook Jood. Johannes wil de Joodse lezers van zijn tijd ervan doordringen dat de tegenstand van veel Joodse leiders tegen Jezus al aan het begin van Zijn dienstwerk is begonnen, maar dat dit vele andere Joden er niet van heeft weerhouden Hem te volgen. Op veel plaatsen in Johannes lijkt 'de Joden' gewoon een verkorte omschrijving te zijn van 'de Joden die Jezus tegenstonden' (zie ook aant. Hand. 9:23). **Jeruzalem.** Zie Jeruzalem in de tijd van Jezus, p. 1658-1659.

1:20-21 Johannes ontkent dat hij de Christus is (vgl. v. 8, 15; 3:28), of Elia of de Profeet. **de Christus.** Zie aant. bij 1:42. Van **Elia**, die niet is gestorven (2 Kon. 2:11), verwachtte men dat hij in de eindtijd zou terugkeren (Mal. 4:5) en 'alles herstellen' (Matt. 17:11; vgl. Luk. 1:17). Johannes de Doper leek wel op Elia in zijn sobere leefwijze (Matt. 3:4; vgl. 2 Kon. 1:8), maar hij ontkende Elia te zijn. (Jezus daarentegen, met Zijn diepere kennis, zag in hem de vervulling van de profetie over Elia; vgl. Matt. 11:14.) De komst van **de Profeet** is voorzeggd door Mozes in Deut. 18:15, 18 (vgl. Hand. 3:22; 7:37) en in Jezus' tijd verwachtte men die (Joh. 6:14; 7:40). Johannes ontkende ook deze Profeet te zijn (al was hij wel een profeet, zie Matt. 11:11-14; Joh. 10:40-41).

1:23 Johannes is **de stem van een die roept in de woestijn**, naar Jesaja's profetie (Jes. 40:3; vgl. Matt. 3:3; Mark. 1:3; Luk. 3:4). Die boodschapper van God moest door bekering en Gods oordeel te prediken, de weg bereiden voor **de Heere**, de God van het OT (de HEERE Zelf), om door de woestijn heen naar Zijn volk te komen.

1:24 Farizeeën. Een relatief kleine maar hoogst invloedrijke groep Joden, die uiterst nauwgezette naleving van de wet predikte (bestaande uit de geboden van het OT, uitgebreid met hun omvangrijke buitenbijbelse overleveringen) als het middel om gerechtigheid voor God

²⁶ Johannes antwoordde hun: Ik ^adoop met water, maar midden onder u staat Hij Die u niet kent.

²⁷ Hij is het Die na mij komt, Die vóór mij geworden is, bij Wie ik het niet waard ben de riem van Zijn sandalen los te maken.

²⁸ Dit gebeurde in Bethabara, aan de overkant van de Jordaan, waar Johannes doopte.

²⁹ De volgende dag zag Johannes Jezus naar zich toe komen en hij zei: ^bZie het Lam van God, Dat de zonde van de wereld wegneemt!

³⁰ Hij is het van Wie ik gezegd heb: Na mij komt een Man Die voor mij geworden is, want Hij was *er* eerder dan ik.

³¹ En ik kende Hem niet, maar opdat Hij aan Israëel geopenbaard zou worden, daarom ben ik gekomen om te dopen met het water.

³² ^cEn Johannes getuigde: Ik heb de Geest zien neerdalen uit de hemel als een duif, en Hij bleef op Hem.

³³ En ik kende Hem niet, maar Hij Die mij gezonden heeft om te dopen met water, Die had tegen mij gezegd: Op Wie u de Geest zult zien neerdalen en op Hem blijven, ^dDie is het Die met de Heilige Geest doopt.

³⁴ En ik heb gezien en getuigd dat Hij de Zoon van God is.

De eerste discipelen

³⁵ De volgende dag stond Johannes *daar* weer met twee van zijn discipelen.

³⁶ En toen hij Jezus zag lopen, zei hij: ^eZie, het Lam van God!

DE EERSTE WEEK VAN JEZUS' DIENST

Dag 1	Getuigenis van Johannes de Doper over Jezus	1:19-28
Dag 2	Johannes de Doper ontmoet Jezus	1:29-34
Dag 3	Johannes de Doper verwijst discipelen naar Jezus	1:35-40
Dag 4	Andreas brengt zijn broer Petrus naar Jezus	1:41-43
Dag 5	Roeping van Filippus en Nathanaël	1:44-52
Dag 6		
Dag 7	De bruiloft in Kana	2:1-11

³⁷ En de twee discipelen hoorden hem *dat* zeggen en zij volgden Jezus.

³⁸ En toen Jezus Zich omkeerde en zag dat zij volgden, zei Hij tegen hen:

³⁹ Wat zoekt u? En zij zeiden tegen Hem: Rabbi (wat vertaald wil zeggen: Meester), waar woont U?

⁴⁰ Hij zei tegen hen: Kom en zie! Zij kwamen en zagen waar Hij woonde en bleven die dag bij Hem. En het was ongeveer het tiende uur.

⁴¹ Andreas, de broer van Simon Petrus, was een van de twee die het van Johannes gehoord hadden en Hem gevolgd waren.

⁴² Deze vond als eerste zijn eigen broer Simon en zei tegen hem: Wij hebben de Messias gevonden, wat vertaald wordt als de Christus.

⁴³ En hij leidde hem tot Jezus. Jezus keek hem aan en zei: U bent Simon, de zoon van Jona; u zult Kefas ^fgenoemd worden, wat vertaald wordt *met* Petrus.

^a Matt. 3:11; Mark. 1:7; Luk. 3:16; Hand. 1:5; 11:16; 19:4 ^b Vers 36; Jes. 53:5, 7 ^c Matt. 3:16; Mark. 1:10; Luk. 3:22 ^d Matt. 3:11 ^e Vers 29; Ex. 12:3; Jes. 53:7; Hand. 8:32 ^f Matt. 16:18

te bereiken en Zijn gunst te verdienen. Veel Farizeeën bestreden Jezus (zie Matt. 23:1-36, waar Jezus hun schijnheiligheid veroordeelt), maar sommigen volgden Hem (Joh. 3:1-5; 7:50; 19:38-40; vgl. Hand. 23:6; Filipp. 3:5). Zie aant. bij Matt. 3:7.

1:27 sandalen. Er bestaan uit de oudheid veel tekeningen van Joden uit verschillende tijdperken die leren sandalen met veters droegen. Uit deze periode zijn ook enkele archeologische vondsten van sandalen gedaan (bv. in de 'Brievengrot' in de woestijn van Judea).

1:28 Johannes doopte. Vgl. Luk. 3:3. De doop van Johannes was een uiterlijk teken van reiniging dat het innerlijk berouw over zonden reflecteerde (zie Matt. 3:6; vgl. de latere christelijke doop, Matt. 28:19; Rom. 6:3; 1 Petr. 3:21). **Bethabara**, lett. 'veerhuis', **aan de overkant van de Jordaan.** Vgl. Joh. 3:26; 10:40. In oudere handschriften staat 'Bethanië', maar daarmee is dan een andere plaats bedoeld dan Bethanië bij Jeruzalem, waar Lazarus is opgewekt (vgl. 11:1, 18).

1:29 Vgl. v. 36. **De volgende dag.** Zie aant. bij 2:1. Jezus vervult door Zijn offer de symboliek van het paaslam en van andere oudtestamentische offers (Lev. 1:1-5:19; 1 Kor. 5:7; Efez. 5:2; Hebr. 10:1-14). Verlossing door het bloed van een lam was een voor-

afbeelding van de komst van Jezus als **het Lam van God** om door Zijn dood Gods volk definitief te behouden. Zijn dood zou hen verlossen van de dood, van de zonde en van de satan (Kol. 1:13-14; Hebr. 2:14-15). Zie ook Jes. 53:7 en andere teksten in het OT over offers voor zonden (Gen. 22:8; Lev. 14:25; 16:15-22). Deze lamsymboliek zou later haar hoogtepunt bereiken in Johannes' visioen van Jezus als het apocalyptische, zegevierende Lam, Dat wereldwijd oordeel en overwinning zou brengen (Openb. 5:6-13; 7:17; 21:22-23; 22:1-3). **de zonde van de wereld wegneemt.** Dit wijst op Jezus' plaatsvervangende offerdood om Gods toorn te stillen door Zijn boetedoening voor de zonde (Zijn verzoening; vgl. Rom. 3:25; Hebr. 2:17; 1 Joh. 2:2; 4:10; en aant. bij 1 Petr. 2:24; 3:18).

1:31 ik kende Hem niet. Waarschijnlijk bedoelt Johannes de Doper dat hij, voordat hij het in v. 32-33 genoemde teken zag, niet wist dat Jezus de Messias was.

1:32-34 Johannes zag de Geest niet alleen op Jezus **neerdalen**, maar ook **op Hem blijven** (vgl. 3:34), als teken van Zijn zalving door God. In het OT kwam de Geest over mensen om hen in staat te stellen een bepaalde door God opgelegde taak te vervullen. Maar Jesaja voorzegde dat de Messias te allen tijde

vervuld zou zijn met de Geest (Jes. 11:2; 61:1; vgl. Luk. 4:18). Jezus is God Zelf, de tweede Persoon van de Drie-eenheid, in een eeuwige Vader-Zoonverhouding met God de Vader (vgl. Joh. 5:18; 17:5; Gal. 4:4). Zie aant. bij Joh. 5:31-47.

1:36 het Lam van God. Zie aant. bij v. 29.

1:39 Rabbi (wat vertaald wil zeggen: Meester). Een van de zeven Hebreeuwse/Aramese termen die Johannes als auteur voor zijn lezers heeft vertaald.

1:41 Andreas ... een van de twee. De naam van de tweede staat er niet bij. Dat was waarschijnlijk Johannes, de zoon van Zebedeus (zie Inleiding: Auteur en titel).

1:42 Messias (Hebr.) en **Christus** (Gr.) betekent allebei 'gezalfd' (gewoonlijk gezalfd door God). In het NT en in het vroege jodisme vat de uitdrukking 'Messias' veel oudtestamentische verwachtingen samen van een komende 'Gezalfd' Die Gods volk zou leiden, leren en verlossen, met name de beloofde grote Koning en Redder uit het geslacht van David (zie bv. 2 Sam. 7:5-16; Ps. 110:1-4; Jes. 9:5-6).

1:43 Kefas. Aramees voor 'rots' (vgl. Matt. 16:16-18; vgl. ook aant. bij Joh. 1:39). In de bijbelse tijd veranderde God vaak iemands naam om zijn speciale roeping aan te duiden, zoals bij Abram (Abraham) en Jakob (Israël); zie Gen. 17:5; 32:28.

JEZUS IS GOD: SCHRIFTWOORDEN WAARIN JEZUS WORDT GENOEMD MET HET GR. THEOS ('GOD')

Joh. 1:1	In het begin was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was <i>God</i> .
Joh. 20:28	En Thomas antwoordde en zei tegen Hem: Mijn Heere en mijn <i>God</i> !
Rom. 9:5	Tot hen behoren de vaders, en uit hen is, wat het vlees betreft, de Christus voortgekomen, Die <i>God</i> is, boven alles, te prijzen tot in eeuwigheid. Amen!
Tit. 2:13	... terwijl wij verwachten de zalige hoop en verschijning van de heerlijkheid van de grote <i>God</i> en onze Zaligmaker, Jezus Christus.
Hebr. 1:8	maar tegen de Zoon zegt Hij: Uw troon, o <i>God</i> , bestaat in alle eeuwigheid. De scepter van Uw koninkrijk is een scepter van het recht.
2 Petr. 1:1	Simeon Petrus, een dienstknecht en apostel van Jezus Christus, aan hen die een even kostbaar geloof ontvangen hebben als wij, door de gerechtigheid van onze <i>God</i> en Zaligmaker, Jezus Christus:

Filippus en Nathanaël

⁴⁴ De volgende dag wilde Jezus weggaan naar Galilea en Hij vond Filippus en zei tegen hem: Volg Mij.

^{45a} Filippus nu kwam uit Bethsaïda, uit de stad van Andreas en Petrus.

⁴⁶ Filippus vond ^b Nathanaël en zei tegen hem: Wij hebben *Hem* gevonden ^c over Wie Mozes in de wet geschreven heeft, en ook de profeten, *namelijk* Jezus, de zoon van Jozef, uit Nazareth.

⁴⁷ En Nathanaël zei tegen hem: Kan uit Nazareth iets goeds komen? Filippus zei tegen hem: Kom en zie.

⁴⁸ Jezus zag Nathanaël naar Zich toe komen en zei over hem: Zie, werkelijk een Israëliet in wie geen bedrog is.

⁴⁹ Nathanaël zei tegen Hem: Vanwaar kent U mij? Jezus antwoordde en zei tegen hem: Voordat Filippus u riep, toen u onder de vijgenboom was, zag Ik u.

⁵⁰ Nathanaël antwoordde en zei tegen Hem: Rabbi, U bent de Zoon van God, U bent de Koning van Israël.

⁵¹ Jezus antwoordde en zei tegen hem: Omdat Ik tegen u gezegd heb: Ik zag u onder de vijgenboom, gelooft u. U zult grotere dingen zien dan deze.

⁵² En Hij zei tegen hem: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u *allen*: ^d Van nu af zult u de hemel geopend zien en de engelen van God opklimmen en neerdalen op de Zoon des mensen.

De bruiloft in Kana

2 En op de derde dag was er een bruiloft te Kana in Galilea; en de moeder van Jezus was daar.

² En Jezus was ook voor de bruiloft uitgenodigd, en Zijn discipelen.

³ En toen er een tekort aan wijn ontstond, zei de moeder van Jezus tegen Hem: Zij hebben geen wijn *meer*.

⁴ Jezus zei tegen haar: Vrouw, wat heb Ik met u *te doen*? Mijn uur is nog niet gekomen.

⁵ Zijn moeder zei tegen de dienaars: Wat Hij ook tegen u zal zeggen, doe *het*.

^a Joh. 12:21 ^b Joh. 21:2 ^c Gen. 3:15; 22:18; 26:4; 49:10; Deut. 18:18; 2 Sam. 7:12; Jes. 4:2; 7:14; 9:5; 40:10, 11; 53:1 enz. Jer. 23:5; 33:14; Ezech. 34:23; Dan. 9:24; Zach. 6:12; 9:9 ^d Gen. 28:12

1:44 Galilea. Zie aant. bij Mark. 1:9.

1:45 Bethsaïda. Zie aant. bij Luk. 9:10.

1:46 Nathanaël. Ook genoemd in 21:2. Dit zal de voornaam zijn van Bartholomeüs (Bar-Tholomeüs of 'Zoon van Tholomeüs'). Hij wordt in de synoptische evangeliën in één adem genoemd met Filippus (Matt. 10:3; Mark. 3:18; Luk. 6:14). **de wet ... de profeten.** Gebruikelijke aanduiding van de Joodse Schriften (d.w.z. het OT) als geheel (bv. Matt. 5:17; 7:12).

1:47 Nazareth komt in het OT niet voor. Klein stadje met in Jezus' tijd niet meer dan 2000 inwoners. Zie aant. bij Luk. 1:26.

1:49 zag Ik u. Jezus geeft hier blijk van bovennatuurlijke kennis en betoont Zich daarmee de Messias. **vijgenboom.** Zie aant. bij Mark. 11:13-14.

1:50 Zoon van God wijst Jezus aan als de in het OT voorzeggde Messias (2 Sam. 7:14; Ps. 2:7; zie aant. bij Joh. 1:14). Ook **Koning van Israël** is in het OT een benaming van de Messias (bv. Zef. 3:15). Beide benamingen komen naast elkaar voor in Matt. 27:42-43.

1:52 Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u is een plechtige verklaring om het gezag en het belang van Jezus' uitspraken te beklemtonen. In dit evangelie komt de uitdrukking 25 keer voor. Hier is 'u' beide keren meervoud. **de hemel geopend ... en de engelen van God opklimmen en neerda-**

len herinnert aan het verhaal van Jakob in Gen. 28 (zie m.n. v. 12). Jezus zal een heerlijker weg zijn om bij God te komen dan de hemelse ladder waarop engelen heen en weer klommen tussen God en Jakob (Gen. 28:12; vgl. Hebr. 10:19-20). Elke plaats waar Jezus is, wordt een nieuw 'Bethel' waar God geopenbaard wordt. **de Zoon des mensen.** Jezus is niet alleen 'een menszoon' zoals ieder mens; Hij noemt Zich herhaaldelijk (in de evangeliën 85 keer) 'de Zoon des mensen': de grootste Menszoon van alle tijden. Dit is een Messiaanse titel, toegekend aan de mysterieuze Goddelijk/menselijke figuur van Dan. 7:13-14 ('Iemand als een Menszoon'), aan Wie eeuwige heerschappij zou worden verleend over alle volken op aarde (vgl. Matt. 26:64). De Zoon des mensen zal worden 'verhoogd' aan het kruis (zie aant. bij Joh. 3:14). Hij zal Goddelijke openbaring geven (6:27) en zal met eindtijdgezag optreden (5:27; 9:39).

2:1 de derde dag. Dat is twee dagen na Jezus' ontmoeting met Nathanaël (1:44-52). Nu wordt de beschrijving van Jezus' daden in een hele week voortgezet (zie 'de volgende dag' in 1:29, 35, 44). **Kana in Galilea.** Uit archeologisch onderzoek op de site bij Khirbet-Kana (13 km ten noorden van Nazareth) is gebleken dat dit de meest waarschijnlijke ligging van

de Romeinse stad Kana is geweest. Er is een aanzienlijke hoeveelheid Romeinse potscherven opgegraven, wat blijk geeft van een periode van Romeinse bezetting. Het was een belangrijk punt aan de weg van Ptomelais naar Magdala.

2:3 Het is feest en de wijn is op. Dit is te zien als een symbool van de geestelijke dorheid van het judaïsme van de 1e eeuw, vooral tegen de oudtestamentische achtergrond waarin wijn (maar nooit dronkenschap) gold als teken van vreugde en van Gods zegen (Ps. 104:15; Spr. 3:10; vgl. Matt. 26:29).

2:4 Jezus' antwoord aan Zijn moeder – **Vrouw** – en de daaropvolgende vraag is beleefde afstandelijkheid. **Mijn uur is nog niet gekomen.** In Johannes betekent 'uur' het tijdstip waarop Jezus' verlossingswerk wordt voltooid in Zijn verzoenend sterven: Zijn kruisiging (zie 7:30; 8:20; 12:23, 27; 13:1; 17:1; ook aant. bij 7:30). Op dit punt van Zijn dienstwerk kiest Jezus i.v.m. het heersende misverstand over de komende Messias ervoor Zich nog niet aan Israël te openbaren (al verricht Hij wel tal van Messiaanse 'tekenen'; zie aant. bij 2:11). Zelfs dit wonder verricht Hij in stilte. In vergelijking met de andere evangeliën legt Johannes minder nadruk op Jezus' openbare dienst en meer op Zijn dienstbetoon aan individuele mensen.

⁶ En daar waren zes stenen watervaten neergezet, ^avolgens het reinigingsgebruik van de Joden, elk met een inhoud van twee of drie metreten.*

⁷ Jezus zei tegen hen: Vul de watervaten met water. En zij vulden ze tot aan de rand.

⁸ En Hij zei tegen hen: Schep *er* nu *iets uit* en breng het naar de ceremoniemeester; en zij brachten het.

⁹ Toen nu de ceremoniemeester het water geproefd had, dat wijn geworden was – hij wist niet waar *de wijn* vandaan kwam, maar de dienaars die het water geschept hadden, wisten het – riep de ceremoniemeester de bruidegom.

¹⁰ En hij zei tegen hem: Iedereen zet eerst de goede wijn voor, en wanneer men er goed van gedronken heeft, daarna de mindere; u hebt de goede wijn tot nu bewaard.

¹¹ Dit heeft Jezus gedaan als begin van de tekenen, te Kana in Galilea, en Hij heeft Zijn heerlijkheid geopenbaard; en Zijn discipelen geloofden in Hem.

¹² Daarna ging Hij naar Kapernaüm, Hij, Zijn moeder, Zijn broers en Zijn discipelen; en zij bleven daar niet veel dagen.

De tempelreiniging

¹³ En het Pascha van de Joden was nabij en Jezus ging naar Jeruzalem.

¹⁴^b En Hij trof in de tempel *mensen* aan die runderen, schapen en duiven verkochten, en de geldwisselaars die daar zaten.

ZEVEN TEKENEN DIE JEZUS AANWIJZEN ALS DE MESSIAS

De eerste helft van het Johannesevangelie verhaalt hoe Jezus aantoonde dat Hij de Messias is aan de hand van zeven door Johannes geselecteerde tekenen (vgl. 20:30-31):

Jezus verandert water in wijn	2:1-11
Hij geneest de zoon van een hoveling	4:46-54
Hij geneest een verlamde	5:1-15
Jezus spijzigt een menigte	6:5-13
Hij loopt over het water*	6:16-21
Hij geneest een blindgeborene	9:1-7
Hij wekt Lazarus op uit de dood	11:1-44

* Johannes noemt dit niet met zoveel woorden een teken

¹⁵ En nadat Hij een gesel van touwen gemaakt had, dreef Hij ze allen de tempel uit, ook de schapen en de runderen. En het geld van de wisselaars wierp Hij *op de grond* en de tafels keerde Hij om.

¹⁶ En Hij zei tegen hen die de duiven verkochten: Neem deze dingen van hier weg, maak niet het huis van Mijn Vader tot een huis van koophandel.

¹⁷ En Zijn discipelen herinnerden zich dat er geschreven is: ^cDe ijver voor Uw huis heeft mij verslonden.

¹⁸ Toen antwoordden de Joden en zeiden tegen Hem: ^dWelk teken laat U ons zien dat U *het recht hebt* deze dingen te doen?

¹⁹ Jezus antwoordde en zei tegen hen: ^eBreek deze tempel af en in drie dagen zal Ik hem laten herrijzen.

2:6 *metreten* - Een metreet komt overeen met ruim 39 liter.

^a Mark. 7:3 ^b Matt. 21:12; Mark. 11:15; Luk. 19:45 ^c Ps. 69:10 ^d Matt. 12:38; 16:1; Mark. 8:11; Luk. 11:29; Joh. 6:30 ^e Matt. 26:61; 27:40; Mark. 14:58; 15:29

2:6 zes stenen watervaten. Archeologen hebben in Jeruzalem en elders grote, kelkvormige stenen vaten uit deze tijd gevonden, uit omvangrijke steenblokken gehouwen.

2:11 tekenen. Wonderen die Jezus kenbaar maken als Messias en als Zoon van God, om ongelovigen tot geloof te brengen – wat Johannes ook van dit teken getuigt: *Zijn discipelen geloofden in Hem* (vgl. v. 23). **begin.** Blijkbaar heeft Jezus als kind en als jongvolwassene geen wonderen verricht (zoals veel apocriefe ‘evangelien’ buiten het NT beweren), maar als een gewoon mens geleefd en Zijn Goddelijke natuur verborgen gehouden (vgl. 7:5). Bij elk door Johannes beschreven wonder ligt het accent op de wijze waarop het ‘teken’ Jezus doet kennen als de Messias (vgl. 12:37-40; 20:30-31), en op het uitzonderlijke van zo’n wonder. Zo maakt Hij wijn in grote hoeveelheid en van uitstekende kwaliteit (2:6, 10), Hij geneest de zoon van de hoveling op grote afstand enkel door de kracht van Zijn woord (4:47, 49-50), Hij geneest iemand die al 38 jaar ziek is (5:5), voedt een grote menigte (6:13), maakt iemand ziende die blindgeboren is (9:1-2) en wekt Lazarus op nadat deze vier dagen in het graf heeft gelegen (11:17, 39). **Zijn heerlijkheid geopenbaard.** Dit wonder

openbaart de heerlijkheid van Jezus als de vrijmachtige Schepper en Heerser over de materie, en als de genadige God Die overvloedig in de behoeften van Zijn volk voorziet (vgl. 1:14).

2:12-4:54 Jezus’ dienstwerk in Jeruzalem, Judea, Samaria en onder heidenen. Jezus’ optreden in Jeruzalem begint met de reiniging van de tempel. Hs. 2 en 3 geeft hoofdzakelijk aandacht aan twee ontmoetingen: met iemand uit de Joodse gevestigde godsdienstige orde (Nicodemus, 3:1-21) en iemand uit de Samaritaanse religie (de Samaritaanse vrouw, 4:1-26). Dit gedeelte eindigt met Jezus’ hulp aan een heidense hoveling (4:43-54).

2:12 ging Hij. Lett. ‘daalde af’, Kana lag in de heuvels en Kapernaüm aan de zee van Galilea. **Kapernaüm** lag ca. 26 km noordoostelijk van Kana, het was in één dag goed te bereiken (zie aant. bij Mark. 1:21). Sinds de arrestatie van Johannes de Doper was Kapernaüm Jezus’ thuisbasis (Matt. 4:12-13; Luk. 4:28-31; vgl. Matt. 9:1).

2:13-22 De eerste grote confrontatie met de Joodse leiders in het Johannesevangelie vindt plaats bij Jezus’ tempelreiniging kort voor het Joodse Pascha. (De synoptische evangeliën vermelden een tempelreiniging kort voor de kruisiging; zie Mark. 11:15-19 par.) Door de tempel te reinigen toont Jezus een profetische ijver

voor Gods huis (Joh. 2:17; vgl. Ps. 69:10). Het vormt een voorafschaduw van het oordeel over de Joodse leidlieden, die de aanbidding hadden laten onttaarden in commercie, wat bidden in de tempel bemoeilijkt (zie aant. bij Joh. 2:14).

2:14 tempel (Gr. *ieron*) betekent hier het tempelcomplex als geheel, inclusief de voorhof voor de heidenen, te onderscheiden van het eigenlijke tempelgebouw (Gr. *naos*), waar niet-Joden niet mochten komen. Door de verkoop van **runderen, schapen en duiven** verleenden handelaars, evenals **geldwisselaars**, dienst aan reizigers van ver, waardoor mensen ter plaatse offerdieren konden kopen in plaats van die van huis te moeten meenemen. Maar door hun bedrijf in het tempelcomplex uit te voeren, verstoorden ze de aanbidding van niet-Joodse Godvereerders (zie aant. bij 12:20), waarmee ze het doel van de tempel in de weg stonden.

2:19 zal Ik hem laten herrijzen. Hieruit blijkt dat Jezus Zelf aandeel zal hebben aan Zijn opstanding uit de dood; andere verzen geven te kennen dat de Vader en de Heilige Geest er ook bij betrokken zijn (zie Hand. 2:24; Rom. 6:4; 1 Kor. 6:14; Gal. 1:1; Efez. 1:20; ook Rom. 1:4; 8:11; en aant. bij Joh. 10:17). Jezus zegt later dat Hij ‘de Opstanding en het Leven’ is (11:25).

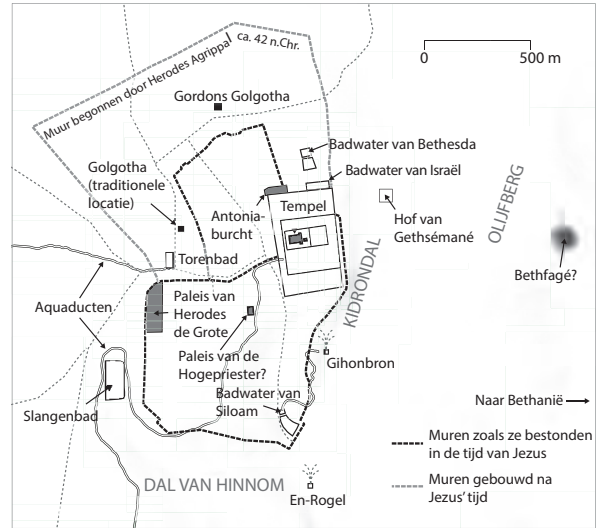
Jezus' reis door Samaria

Op hun terugtocht van Jeruzalem naar Galilea volgden Jezus en Zijn discipelen de kortste route en reisden door Samaria. Halverwege stopten ze voor een rustpauze in Sichar, een dorp dicht bij de voormalige stad Sichem (die in de tijd van het NT niet meer bestond). Hier sprak Jezus bij een bron met een Samaritaanse vrouw.

²⁰ De Joden zeiden dan: Zesenvestig jaar is aan deze tempel gebouwd, en *U* zult hem in drie dagen laten herrijzen?

²¹ Maar Hij sprak over de tempel van Zijn lichaam.

²² Toen Hij dan uit de doden was opgewekt, ^aherinnerden Zijn discipelen zich dat Hij dit tegen hen gezegd had en geloofden zij de Schrift en het woord dat Jezus gesproken had.

Jeruzalem ten tijde van Jezus

Herodes de Grote en zijn opvolgers hebben de stad Jeruzalem en de tempel vernieuwd. Publieke badhuizen werden voorzien van water door de Gihonbron en door twee aquaducten die water van wel 11 km verderop naar de stad aanvoerden. Bethfagé en Bethanië lagen aan de oostelijke helling van de Olijfberg, ten oosten van Jeruzalem. Zie ook Jeruzalem in de tijd van Jezus, p. 1658-1659.

²³ En toen Hij in Jeruzalem was op het Pascha, tijdens het feest, geloofden velen in Zijn Naam, toen zij Zijn tekenen zagen die Hij deed.

²⁴ Maar Jezus Zelf vertrouwde Zichzelf aan hen niet toe, omdat Hij hen allen kende,

²⁵ en omdat Hij *het* niet nodig had dat iemand van de mens getuigde, ^bwant Hij wist Zelf wat in de mens was.

Het gesprek met Nicodemus

3 En er was een mens uit de Farizeeën; zijn naam was ^cNicodemus, een leider van de Joden.

^{2d} Deze kwam 's nachts naar Jezus en zei tegen Hem: Rabbi, wij weten dat U van God gekomen bent als leraar, want ^eniemand kan deze tekenen doen die U doet, ^fals God niet met hem is.

³ Jezus antwoordde en zei tegen hem: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Als iemand niet opnieuw geboren wordt, kan hij het Koninkrijk van God niet zien.

⁴ Nicodemus zei tegen Hem: Hoe kan een mens geboren worden als hij oud is? Hij kan toch niet voor

^a Luk. 24:8 ^b 1 Sam. 16:7; 1 Kron. 28:9; Ps. 7:10; 103:14; Jer. 11:20; 17:10; 20:12; Joh. 6:64
^c Joh. 19:39 ^d Joh. 7:50; 19:39 ^e Joh. 9:16, 33 ^f Hand. 10:38

2:20 Zesenvestig jaar. De bouw van de tempel in engere zin (Gr. *naos*; zie aant. bij v. 14) door Herodes de Grote heeft geduurd van 20/19 v.Chr. tot 18/17 v.Chr., maar het gehele tempelcomplex (Gr. *ieron*) is pas gereedgekomen in 66 n.Chr. Sommige geleerden kiezen voor een andere vertaling: 'Deze tempel (Gr. *naos*) is zesenvestig jaar geleden gebouwd.' Dat zou leiden tot de datering van deze uitspraak in het jaar 29/30, want er is geen 'jaar 0' geweest (zie De datering van Jezus' kruisiging, p. 1590-1592).

2:23-25 Deze verzen vormen een inleiding op Jezus' gesprek met Nicodemus in hs. 3.

geloofden en **vertrouwde Zichzelf aan hen niet toe** is in het Grieks een woordspeling (beide gebruiken het werkwoord *pisteuō*). **Hij hen allen kende.** Een bevestiging van Jezus' Goddelijke alwetendheid. Zijn kennis van het hart van mensen blijkt in Zijn gesprekken met Nicodemus en met de Samaritaanse vrouw in hs. 3 en 4.

3:1 leider van de Joden. Lid van het Sanhedrin, de Joodse Raad voor bestuurzaken.

3:2 Nicodemus kwam naar Jezus toe, en wel 's nachts, iets wat verder in Johannes de symbolische bijmaak heeft van

geestelijke duisternis (9:4; 11:10; 13:30; maar niet 21:3). Als 'de leraar van Israël' (3:10) Jezus **Rabbi** ('Meester') noemt, wijst dat op respect, vooral omdat bekend was dat Jezus geen rabbijnse opleiding had genoten (vgl. 7:15). Bij **tekenen** zal Nicodemus hebben gedacht aan de vele wonderen van Jezus in Jeruzalem (vgl. 2:23).

3:3-6 Dit gesprek over wedergeboorte geeft een vervolg aan de eerdere uitspraak over 'kinderen van God' die 'uit God geboren zijn' (1:12-13; vgl. 8:39-58; 11:51-52). **geboren wordt uit water en Geest.** Er is een geestelijke geboorte nodig, die van zonde reinigt en

de tweede keer in de schoot van zijn moeder ingaan en geboren worden?

⁵Jezus antwoordde: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u:

^aAls iemand niet geboren wordt uit water en Geest, kan hij het Koninkrijk van God niet binnengaan.

^{6b}Wat uit het vlees geboren is, is vlees; en wat uit de Geest geboren is, is geest.

⁷Verwonder u niet dat Ik tegen u gezegd heb: U moet opnieuw geboren worden.

⁸De wind waait waarheen hij wil en u hoort zijn geluid, maar u weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heen gaat; zo is *het* met iedereen die uit de Geest geboren is.

⁹Nicodemus antwoordde en zei tegen Hem: ^cHoe kunnen deze dingen gebeuren?

¹⁰Jezus antwoordde en zei tegen hem: Bent u de leraar van Israël en weet u deze dingen niet?

^{11d}Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wij spreken over wat Wij weten en getuigen van wat Wij gezien hebben, en toch neemt u ^eOns getuigenis niet aan.

¹²Als Ik aardse dingen tegen u zei en u niet gelooft, hoe zult u geloven als Ik hemelse dingen tegen u zeg?

¹³En ^fniemand is opgevaren naar de hemel dan Hij Die uit de hemel neergedaald is, *namelijk* de Zoon des mensen, Die in de hemel is.

^{14g}En zoals Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, ^hzo moet de Zoon des mensen verhoogd worden,

¹⁵opdat ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat, ⁱmaar eeuwig leven heeft.

^{16j}Want zo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, ^kopdat ieder die in Hem gelooft, niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft.

^{17l}Want God heeft Zijn Zoon niet in de wereld gezonden opdat Hij de wereld zou veroordelen, maar opdat de wereld door Hem behouden zou worden.

^{18m}Wie in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar wie niet gelooft, is al veroordeeld, omdat hij niet geloofd heeft in de Naam van de eniggeboren Zoon van God.

¹⁹En ⁿdit is het oordeel, dat het licht in de wereld gekomen is, en de mensen hebben de duisternis liefgehad, meer dan het licht, want hun werken waren slecht.

^aTit. 3:5 ^bRom. 8:5 ^cJoh. 6:52 ^dJoh. 7:16; 8:28; 12:49; 14:24 ^eVers 32 ^fJoh. 6:62; Efez. 4:9
^gNum. 21:9; 2 Kon. 18:4 ^hJoh. 8:28; 12:32 ⁱVers 36 ^jRom. 5:8; 8:31; 1 Joh. 4:9 ^kVers 36; Luk. 19:10;
^l1 Joh. 5:10 ^mLuk. 9:56; Joh. 9:39; 12:47; 1 Joh. 4:14 ⁿJoh. 5:24; 6:40, 47; 20:31 ^oJoh. 1:5

herscheping en vernieuwing brengt. 'Water' heeft hier niet te maken met de natuurlijke geboorte, en waarschijnlijk ook niet met de doop. De achtergrond is vermoedelijk Ezech. 36:25-27, waar God belooft: 'Ik zal rein water op u sprenkelen en u zult rein worden ... Dan zal Ik u een nieuw hart geven ... Ik zal Mijn Geest in uw binnenste geven.' Zie verder over *opnieuw geboren worden* 1 Joh. 2:29; 3:9; 4:7; 5:1, 4, 18. Het *Koninkrijk van God*, zo vaak genoemd in de andere evangeliën, komt in Johannes alleen voor in 3:3, 5 (zie Joh. 18:36 over Jezus' Koninkrijk).

3:7-8 Met de verandering van 'u' enkelvoud in *tegen u gezegd* naar het 'u' meervoud in *U moet opnieuw geboren worden*, bedoelt Jezus waarschijnlijk Nicodemus en zijn medeleden van de Joodse Raad (vgl. 'wij' in v. 2), maar in feite omvat het meervoud alle mensen: iedereen 'moet opnieuw geboren worden'. *wind* en *Geest* zijn in het Grieks en het Hebreeuws hetzelfde woord.

3:10 de leraar van Israël. Als vooraanstaand leidsman had Nicodemus Jezus moeten kunnen begrijpen, want dit nieuwe leven staat als herleving beschreven in Ezech. 37, en het nieuwe hart in Deut. 30:6; Jer. 31:33; en Ezech. 36:26.

3:11-12 aardse dingen. Waarschijnlijk bedoelt Jezus hiermee Zijn onderwijs over de nieuwe geboorte, die plaatsvindt in iemand op aarde. Als een leraar als Nicodemus dat niet eens begrijpt, kan Jezus hem geen diepere waarheden vertellen. *u* is de tweede keer in v. 11 en alle vier keren in v. 12 in het Grieks meervoud.

3:13 opgevaren naar de hemel betekent waarschijnlijk: 'permanent toegang gekregen tot Gods raadslagen in de hemel'. *uit de hemel neergedaald* betekent niet

dat Jezus als alomtegenwoordig Goddelijk Persoon alle gemeenschap met de Vader heeft verlaten, maar dat Hij Zijn activiteit nu op aarde verricht als iemand Die zowel God als mens is.

3:14 verhoogd. Dit is de eerste van drie uitspraken in Johannes dat de Zoon des mensen zal worden 'verhoogd' (vgl. 8:28; 12:32). Het heeft telkens de voor Johannes typerende dubbele betekenis (zie aant. bij 4:10; 8:24; 11:50-51; 19:19; vgl. ook 3:7-8), het verwijst dus (a) naar Jezus' dood en (b) naar Zijn opstanding en verheffing tot heerlijkheid in de hemel (vgl. Hand. 2:33; 5:31). *slang in de woestijn*. Zie Num. 21:9; maar vgl. ook Jes. 52:13.

3:16 Dit is de bekendste samenvatting van het Evangelie in heel de Bijbel. *Want* legt verband met v. 15 en legt uit wat het mogelijk heeft gemaakt dat iemand 'eeuwig leven heeft' (v. 15), d.w.z. geloof in Christus. *zo lief heeft God de wereld gehad* was een wonderbaarlijke uitspraak. Het or en andere Joodse geschriften spraken alleen over Gods liefde voor Zijn volk Israël. Maar Gods liefde voor 'de wereld' opent de mogelijkheid van eeuwig leven voor 'ieder die in Hem gelooft' (v. 15). Gods liefde voor de wereld was niet zomaar een stemming, zij heeft aanleiding gegeven tot een specifieke daad: Hij heeft *Zijn eniggeboren Zoon gegeven*. Dit legt Johannes elders zo uit, dat God Hem als mens 'in de wereld gezonden' heeft (v. 17) om te lijden en te sterven en de straf voor de zonden te dragen (zie aant. bij 1 Joh. 2:2; vgl. Rom. 3:25). Over 'eniggeboren Zoon', zie aant. bij Joh. 1:14. Gods doel bij het zenden van Zijn Zoon was Zijn gave van eeuwig leven toegankelijk te maken voor *ieder die in Hem gelooft*, d.w.z. ieder die persoonlijk op Hem zijn

vertrouwen stelt (zie aant. bij 11:25). *niet verloren gaat*. Nl. bij het eeuwig oordeel. Het tegenovergestelde is *eeuwig leven* hebben, het leven van eeuwige vreugde en onmetelijke zegen in Gods nabijheid. Wie 'geloofd in' Christus *heeft* dat 'eeuwig leven' en ervaart de zegeningen ervan nu al; hoewel niet ten volle, wel in betekenisvolle mate.

3:17 Zijn Zoon ... gezonden. Johannes omschrijft Jezus bij voorkeur als de door de Vader 'gezonden' Zoon (zie ook v. 34-36; 5:19-26; 6:40; 8:35-36; 14:13; 17:1). In de Joodse samenleving gold de regel dat een gezondene gelijkwaardig was aan zijn zender (Misjna, *Berachot*, 5:5; vgl. Joh. 13:16, 20). Jezus is de Gezondene bij uitstek (vgl. 9:7). In 20:21-22 zendt Hij vervolgens Zijn discipelen (zie aant. aldaar). Voor gezondenen geldt (zowel voor Jezus als voor Zijn navolgers) dat opdracht, gezag en boodschap afkomstig zijn van de Zender, niet van de gezondene zelf. Dit vers ziet op Christus' eerste komst. Bij Zijn tweede komst zal Hij komen als Rechter (5:27-29).

3:18 Wie *niet gelooft*, niet zijn vertrouwen op Hem stelt, staat niet neutraal of positief tegenover God. Hij staat *al veroordeeld* tegenover God om zijn zonden, omdat hij niet gelooft in Gods oplossing voor zijn schuld: *de eniggeboren Zoon van God*. Dit vers weerspreekt ook de bewering dat een oprechte aanhanger van een of andere godsdienst eeuwig leven bij God kan hebben (vgl. 14:6; Hand. 4:12; Rom. 10:13-17; 1 Tim. 2:5-6; over gelovigen in het or die naar Christus uitzagen, zie Joh. 8:56; Rom. 4:1-24; Hebr. 11:13, 26).

3:19-21 Dit is een uitwerking van wat de proloog zegt over de duisternis en het ongelof van de wereld (1:5, 10-11).